

Kinderlawaai als toekomstmuziek

Gemeente Arnsberg wint Duitse engagementsprijs

Ger Tielen en Henk Bakkerode

Juli 2011

Reportage – Kracht uit Krimp

Hoe kan een gemeente inspelen op krimp, vergrijzing en een krappe arbeidsmarkt? De Duitse gemeente Arnsberg, gelegen in het groene Sauerland, timmert aan de weg. Actieve participatie van oudere burgers in het sociaal-culturele en educatieve domein is een primair doel van het gemeentelijke participatiebeleid. Dat moet bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de gemeente als woon- en werkgebied voor een mix van generaties, en vooral van jonge mensen. De gemeente won onlangs de Duitse Engagementsprijs door de creatieve en plezierige manier waarop zij middels een coördinatiepunt voor intergenerationele samenwerking de generatieve kracht van ouderen mobiliseert. Een reportage over hoe de vrijwillige inzet van ouderen in relatie tot jongeren succesvol kan worden gestimuleerd.

E ger.tielen@demin.nl
M 06 5135 2920

Krimp Arnsberg mobiliseert generatieve krachten

Twintig procent bevolkingskrimp lijkt statistisch gezien onontkoombaar in dit deel van de Bondsrepubliek Duitsland, die in zijn geheel rekening houdt met 17 miljoen minder mensen in 2060. Arnsberg vecht om haar bevolking (55.000 zielen) en de lokale economie op peil te houden. Hoe? Door te investeren in kinderen en jongeren, samen met de ouderen, samen met de sociale en culturele instellingen van de stad. De resultaten leverden Arnsberg het landelijke officiële predicaat *Modell Kommune* op en de Duitse Engagementsprijs voor haar programma *Zukunft Alter*. Deze laatste prijs vanwege de manier waarop Arnsberg optimale politieke en maatschappelijke randvoorwaarden creëert voor de vrijwillige inzet van zijn burgers.¹

Duitse aanpak

Op wezenlijke punten verschilt de Duitse omgang met vergrijzing en ontgroening van de Nederlandse aanpak. Aan de maakbaarheid van de samenleving wordt in Nederland ernstig getwijfeld, in het bijzonder wat betreft de rol van de overheid. Bij het ministerie van VWS is het vroegere brede ouderenbeleid ingeperkt tot de domeinen verzorging en verpleging. In ons buurland is er op federaal en regionaal niveau nog sprake van 'ouderenbeleid' en daarop aanspreekbare bestuurders en ambtenaren, zijn er landelijke en wetenschappelijk begeleide activeringsprogramma's die kaders, kennis en stimuleringsgeld bieden voor lokale inzet gericht op ouderenparticipatie. Er is ook een landelijke filosofie die het denken stimuleert over nieuwe beeldvorming rond ouder worden en die versterking van intergenerationele banden als Leitmotiv heeft. De gemeente Arnsberg maakt dankbaar gebruik van het innovatieve gedachtegoed en van wetenschappelijke ondersteuning om een krachtige en uitnodigende rol van institutionele verbanden neer te zetten.

Dramatische krimp

"Heel het Roergebied, waarvan de uitlopers reiken tot in Arnsberg, kent een massale en dramatische bevolkingsdaling, zegt Martin Polenz, een van de gemeentelijke programmacoördinatoren.

"Honderdduizenden mensen vertrekken uit de regio; de gemiddelde krimp bij ongewijzigd beleid is twintig procent tussen nu en 2050. De gemeente Arnsberg kan niet bij de pakken neerzitten en heeft het

onafhankelijk projectbureau *Zukunft Alter* in het leven geroepen, dat dwars door alle andere gemeentelijke instituties heen het leerproces vorm en inhoud kan geven, nieuwe initiatieven kan nemen en mensen in beweging brengen." Belangrijke drijvende kracht achter Arnsberg als lerende gemeenschap is Marita Gerwin, verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van het projectbureau *Zukunft Alter*. Eerst toen zij in de jaren negentig zelf als mantelzorger te maken kreeg met dementerende familieleden en met alle ellende van dien, ging ze inzien dat vergrijzingsproblemen niet alleen een zaak zijn van toevallig getroffen families en van vooral vrouwen in de spagaat tussen beroepsleven en het grootbrengen van kinderen. Het dossier demencie gaat de gehele lokale bevolking aan.

Engagement

Het is snel gegaan in Arnsberg. Maar liefst tweederde van de 28.000 vijftig plus inwoners reageerde enkele jaren geleden op een toegezonden vragenlijst. Over hoe ze straks willen blijven wonen, leven, zorgen en zich engageren. De resultaten werden besproken in stadsconferenties. Van groenteboer en staalarbeider tot kleuterschoolleidster en stadsontwikkelaar namen ze deel aan discussies. En stelden vast dat oud zijn niet het zelfde is als zorgbehoefte. Van de 65-plussers is dat maar zes procent in Arnsberg. Opmerkelijk was wat de oudere Arnsbergers aangaven als belangrijkste waarde en doel in hun verdere leven: namelijk om van betekenis te blijven voor anderen.

Neue Bilder vom Alter

Daarmee had het projectbureau de kern te pakken van de brede wens van ouderen om voor en na de pensioendatum zinvol bezig te blijven. En zulks in de context van een stedelijke omgeving met een krimpende bevolking die aantrekkelijk moet blijven voor jonge mensen om zich daar te vestigen, een bestaan op te bouwen, kinderen groot te brengen zonder angst voor de grijze revolutie. De Arnsberger voorhoede bracht de enquêteresultaten in verband met met het debat over *Neue Bilder vom Alter*, dat in heel Duitsland wordt gevoerd op basis van nieuwe wetenschappelijke inzichten in de levensloop. Marita Gerwin: "De meerderheid van de ouderen kan de latere levensfasen in zelfstandigheid doorbrengen, en wil zich heus niet beperken tot het voeren van de duiven in het park. Voor ons zijn deze Arnsbergers de echte experts, die samen met andere generaties burgergemeente willen zijn. Maar als wij gebruik willen maken van hun knowhow, dan moeten zij ook meer te

vertellen hebben dan wat inspraak over de parkeerplaatsen." Dat kan gelukkig in Arnsberg waarin het demografische thema een breed gedragen strategisch ontwikkelingsthema is geworden. De lokale engagementstrategie met bijpassende financiering leidt tot een grote ontvankelijkheid voor initiatieven van actieve burgers. Marita Gerwin: "De meeste gemeenten hanteren demografie als een *randthema*, wij zitten er middenin en er bovenop en hebben als projectbureau wind in de rug van een gemotiveerd gemeentebestuur en een meewerkende burgemeester."

Generatieve krachten

In Nederland heeft Prof. Dr. Kees Schuyt het begrip generativiteit in 2005 al breed en gedetailleerd uiteengezet: namelijk die eigenschap van ouder wordende mensen, die aan de dag treedt in hun latere leven, wanneer ze enige afstand hebben genomen van de dagelijkse strijd om het bestaan en zich gaan bekommeren om hun nalatenschap. Van wat ze hebben verworven aan kennis, netwerken en middelen willen ze – uitzonderingen daargelaten – substantieel teruggeven aan volgende generaties in de samenleving. Schuyt ontleende zijn visie onder meer aan het rapport *Generatiebewust Beleid* van de WRR waaraan hij zelf heeft meegewerkt in de jaren negentig als voorzitter van een WRR-commissie. Deze 'generatieve' krachten van ouderen worden in Arnsberg aangesproken. De debatten en de publiciteit over de enquête hebben geleid tot een bundeling van activiteiten in het bureau *Zukunft Alter* – dat fungeert als een soort van toekomstwerkplaats. Van daaruit worden veel burgerinitiatieven gelanceerd en met mens en macht (en een klein beetje geld) ondersteund. Het projectbureau ziet zich vooral als bemiddelaar van nieuwe vormen van maatschappelijke inzet, is aanspreekpartner voor alle generaties en vooral voor ouderen die met hun tijd iets willen doen, die hun netwerken willen versterken of willen bijdragen aan een vitale stad, waarin het fijn is om jong te zijn en om prettig en betrokken oud te worden.

Stad voor alle leeftijden

Maar een gemeente moet roeien met de riemen die ze heeft. Dat betekent dat alle gemeentelijke of subsidieontvangende instanties en sociale, educatieve en culturele instellingen idealiter hun steentje bijdragen aan het realiseren van de droom van een *Arnsberg voor alle Leeftijden*. Het moet vanzelfsprekend zijn, dat kansen en creatief

potentieel van mensen worden aangesproken. Niet om daarmee een soort van arbeidsreserve te instrumentaliseren en te besparen op schaarse publieke middelen, maar omdat ouderen zelf aangeven van betekenis te willen zijn voor anderen. Martin Polenz: "Dat kan niet beter tot uitdrukking komen dan doordat anderen of organisaties in hun omgeving een beroep op ouderen durven te doen. Met tweederde niet-actieve senioren in Arnsberg is het onze opgave om nieuwe vormen van maatschappelijke inzet te ontwikkelen. Voor zomer en winter, tijdelijke en vaste, vormen ook die sociale contacten stimuleren en vriendschappen bevorderen, maar zeker ook een aanbod voor mensen die liever alleen werken.

Burgercentra, buurthuizen, scholen en kunstinstellingen, die soms wel vijf generaties omvatten en bereiken, kunnen veel bijdragen. Dat gaat niet altijd conflictvrij, soms is begeleiding en bemiddeling (mediation) nodig om conflicten te sussen, met name tussen senioren onderling die zich in vrijwilligersverbanden moeten voegen naar de mores van de meerderheid. Inmiddels hebben ruim 500 senioren en tientallen instellingen aan een veelheid van oproepen gehoor gegeven en zetten ze zich op uiterst diverse manieren in.

Sociale Kaart

Arnsberg is geen rijke gemeente. Het Project *Zukunft Alter* maakt slim gebruik van netwerken, en van gedetailleerde sociale kaarten, om maar geen kans te missen middelen en mensen te mobiliseren. Het lukte bijvoorbeeld om dementie als maatschappelijk fenomeen breed in de gemeente aan de orde te stellen. Iedereen kent wel iemand die dement is in familie of omgeving, in die zin is het niet zo moeilijk. Lastiger is om dementie niet langer te zien als een keurig aan de kant geharkt probleem van betrokken zorginstellingen of van een pechhebbende sandwichgeneratie die er als mantelzorger direct mee geconfronteerd wordt. Met een scherpe en nabije stijging van het aantal negentigplussers wordt dementie vanzelf een lokaal tophema. Arnsberg publiceerde in het voorjaar van 2011 een *Handboek Dementie*, waarin drie jaar lokale projectervaring is uitgekristalliseerd tot handreikingen aan inwoners en het maatschappelijke middenveld. Op de Arnsberger netwerkkaarten prijken dus niet alleen namen van betrokken instanties en instellingen, maar ook van diegenen die normaliter zich niet druk zouden maken over dementie: van Kamer van Koophandel, banken en rotary's (voor de centen) tot sociale en culturele instellingen (voor de initiatieven).

Staalkaart van projecten

Tijdens een demonstratiedag in het stadstheater van het nabijgelegen Bochum afgelopen najaar konden duizenden belangstellenden kennis nemen van de bonte hoteldebotel van projecten die allemaal gemeen hebben dat jong en oud eraan deelnemen. In de projecten worden generaties geconfronteerd met elkaar en op die manier ontwikkelen jongeren nieuwe, dynamischer beelden van ouderen en ouderen krijgen lol in de manier waarop jongeren zich uiten en met de uitdagingen van hun tijd omgaan. Ondertussen lossen ze samen problemen op of genieten ze van hun bezigheden. Er zijn de relatief gemakkelijker te organiseren intergenerationele zomerateliers, waar jong en oud samen kunstzinnig bezig zijn (vormgeven, schrijven, toneelspelen). Of de Academie van 9 tot 99, waar deskundige jongere en oudere vrijwilligers het leven der bijen of het waarom van overstromingen op een begrijpelijke manier uitleggen. Er zijn kindcentra die graag en gemakkelijk ouderen inschakelen voor allerlei karweitjes en assistentie. En er zijn ook ronduit gecompliceerde trajecten, waarin heel wat vooroordelen en vaste gewoonten moesten worden overwonnen, voordat senioren zich konden gaan inzetten. Zoals voor een school voor moeilijk opvoedbare kinderen

Stolpersteine

Arnsberg ontvangt als modelgemeente veel geïnteresseerde gasten uit heel Duitsland en een enkele maal uit het buitenland. Daaraan ligt mede de uitgekende mediastrategie ten grondslag, die bouwt op een sterke betrokkenheid van lokale media en natuurlijk de creatieve inzet van periodieke nieuwsbrieven, die ook telkens weer waardevol nieuws brengen, presentaties op congressen elders, een heldere website, maar bovenal de intrinsieke kwaliteit van activiteiten. Tenslotte ontkwamen nationale media (Die Zeit, ZDF) er niet aan aandacht te besteden aan de pioniers in Arnsberg.

Marita Gerwin en Martin Polenz kunnen enthousiast verhalen over wat er bereikt is, zonder de struikelblokken (*Stolpersteine*) over te slaan. Deelnemende ouderen kunnen ziek worden en overlijden. Moet je kinderen die een jeugdcentrum bezoeken wel confronteren met ouderdom? Wat betekent dat dan? Maar het belang ervan wordt nu onderkend: dat namelijk jongeren (die door de demografische ontwikkeling) straks steeds meer ouderen om zich heen krijgen) gesensibiliseerd worden, hun competenties ontwikkelen en gevoelig worden voor andere

leeftijdsgroepen en daarmee verbonden thema's. Ze worden geconfronteerd soms met het overlijden van mensen of met dementie, voor kinderen vaak een nieuwe ervaring, waarop ze worden voorbereid en begeleid. Ze praten erover in de groep, en dan is het ook een verrijking voor ze. Anderzijds leren ouderen om meer waardering op te brengen voor de jongere generaties die uiteindelijk het draagvlak zullen zijn voor de sociale samenleving van de toekomst en die zelf daaraan vorm moeten gaan geven.

Een serieus probleem is echter dat het wereldje van lokale instituties mega smoezen heeft om niet mee te doen aan maatschappelijke initiatieven. "De brede implementatie van dit soort sociale innovaties neemt enorm veel tijd en energie," zegt Marita Gerwin, want er is altijd wel wat, er zijn grote en kleine belemmeringen. Maar een actieve geëngageerde bevolking krijg je niet voor een nultarief. En laten we het niet vergeten: Kinderlawaaai is de toekomstmuziek van elke vergrijzende gemeenschap. Wij gaan vrolijk door."

Zie verder: <http://www.arnsberg.de/zukunft-alter/>

Conclusies

- o De gemeente Arnsberg haalt veel maatschappelijk profijt uit haar nieuwe manier van werken.
- o Het publiekelijk benoemen en bespreekbaar maken van zorgen en verwachtingen rond vergrijzing en ontgroening staat voorop.
- o Het beleids criterium leeftijd vervaagt niet te midden van andere beleidsuitgangspunten zoals mainstreaming en integratie.
- o De gemeente holt niet hijgend van het ene project naar het andere, maar investeert in een veeljarige structurele basis voor beleidsimplementatie.
- o Vrijwillige maatschappelijke inzet krijg je niet voor een habbekrats, daar moet wat tegenover staan: beleidsimpulsen, structurele middelen en waardering.
- o Generativiteit als psychologische impuls voor een verbeterde jeugdzorg en educatie wordt ten volle gewaardeerd.
- o Generatieve uitgangspunten liggen aan de basis van een nieuwe inhoudelijke aanpak en van een fundamentele versterking van lokale netwerken.
- o Educatieve en culturele instellingen spelen daarin een essentiële en geïntegreerde rol.

Voorbeeld 1

Kinderdagverblijf overbrugt generatiekloof

In het kinderopvangcentrum Entenhausen in Arnsberg draait sinds enkele jaren een tental ouderen mee in het dagelijkse ritme van werkzaamheden. Ze zijn betrokken bij allerlei aanvullende activiteiten voor de 35 kinderen in het centrum, van voorlezen, een oogje in het zeil houden en speelgoed repareren tot adviseren en supervisie van medewerkers. De ouderen komen wanneer ze tijd en zin hebben, maar een zekere ordening van hun werkzaamheden is er natuurlijk wel.

Leidinggevende Ursula Hüser: "Entenhausen is een klein overzichtelijk opvangcentrum voor kinderen vanaf vier maanden tot zes jaar. Door te werken met senioren willen we de traditionele opdeling van de samenleving in leeftijdsgroepen doorbreken. Kinderen in deze leeftijdsgroep hebben vaak geen grootouders in de buurt wonen, en hebben soms maar zelden contact met oudere mensen. De grootouders van mijn eigen kinderen bijvoorbeeld wonen honderden kilometers hier vandaan. Intensief contact is niet mogelijk en dat zal ook niet anders worden. Wij vinden dat wij als kinderopvangcentrum contacten tussen generaties mogelijk moeten maken. Diversiteit en veelzijdigheid is belangrijk en interessant voor opgroeiende kinderen. Ons motto is dat we open staan voor iedereen en voor nieuwe ideeën. Initiatieven en innovatie maken leersituaties voor kinderen interessanter. Dus mensen die daaraan willen meewerken zijn welkom.

Meer mannen

In het voorbeeld Entenhausen melden zich meer oudere mannen dan vrouwen aan, wat een reactie lijkt op de traditie waarin mannen werkten en vrouwen zorgden. Vrouwen willen op latere leeftijd wel eens wat anders dan opvoeden en zorgen en mannen halen in wat ze bij hun eigen kinderen hebben verzuimd en genieten heel erg van de omgang met kinderen. Zo hebben we een man die biologieprojecten met de kinderen doet, hij komt 's morgens in zijn overall en met een kip onder zijn arm naar ons toe en vertelt de kinderen over kippen. We hebben een ingenieur die alles weet van water en weer een ander die de composthoop verzorgt met de kinderen. Nu ze met pensioen zijn hebben ze tijd voor deze dingen. Het is bekend dat wij dit zo willen. We hoeven eigenlijk niet te werven, de ouderen komen naar ons toe,

vragen wat ze kunnen doen en als het past en ze inpasbaar zijn, dan gaan we met ze in zee. Ze zijn zeer gemotiveerd."

Menselijk contact

"Wij hebben nooit gebrek aan spullen. Als er speelgoedauto's gerepareerd moeten worden, is het meestal al gebeurd voordat we zelfs maar een wenk hoeven te geven. Ze lopen zelf rond en zien wat er moet gebeuren. Maar uiteraard komen onze helpers ook om het menselijke contact, om het geheel van een uitnodigende en waardevolle omgeving, de collega's, met wie ze op goede voet staan, die géén onderscheid maken. We doen dit niet omdat we te weinig personeel hebben. We zijn goed voorzien van professionele medewerkers, maar het gaat ons om het principe dat kinderen in aanraking komen met oudere mensen en omdat zich van daaruit allerlei spontane en interessante mogelijkheden voordoen." Als voorbeeld noemt Ursula Hüser het bedenken, voorbereiden en uitvoeren van een Schwarzlichttheaterstuk, waarin de spelers in een donkere ruimte werken met kleding en materialen die bij speciale lampen

oplichten wat erg mooie effecten geeft. "Omdat de spelers onherkenbaar zijn verlaagt dat de drempel om op te treden zeer voor mensen met podiumangst. Met de kinderen en de ouderen is een voorstelling gemaakt die drie maal is opgevoerd voor een uitverkocht huis met 200 toeschouwers. De kleinste acteur was drie en de oudste 88. Om kippenvel van te krijgen."

Leren van diversiteit

Van de huiver die veelal bij leerkrachten bestaat voor het werken met vrijwilligers is hier niets te merken. Ursula Hüser: Wij

denken dat in scholen veelal de balans zoek is als gevolg van een te sterke nadruk op 'pedagogisch handelen' in het verleden. Zoveel pedagogiek is eigenlijk niet nodig. Teveel pedagogiek bewerkstelligt zelfs het tegenovergestelde van wat ermee bedoeld wordt en maakt soms kinderen kapot. Kinderen moeten gewoon leren omgaan met de diversiteit van mensen die ze nu en later in het leven van alledag tegenkomen. De een is moeilijk, de ander makkelijk in de omgang. Als we te pedagogisch en te beschermend willen zijn, dan maken kinderen onvoldoende kennis met de bandbreedte van mensentypen, of met mensen van alle leeftijden.

Kinderen kunnen meestal prima omgaan met zowel leraren van de oude stijl, die rekenen op rustige aangepaste kinderen als met leraren die meer de vrije hand geven. Kennismaken met dit soort verschillen in volwassenen is een onlosmakelijk deel van het leerproces. Kinderen zijn onbevangen. Wanneer oma een rollator krijgt, dan proberen ze die meteen uit. Door kinderen met ouderen in contact te brengen verschaffen wij nabijheid en die is belangrijk om de afstand tussen mensen niet te groot te maken. Ouderen zouden niet zo snel moeten zeggen dat de jeugd verschrikkelijk en slecht is, en omgekeerd zouden kinderen geen uitsluitend negatief beeld van de ouderdom moeten hebben. Door nabijheid en samen projecten doen kan men de scheidswanden tussen de generaties opheffen en kunnen kinderen een veelzijdig beeld krijgen van

oudere mensen."

Kritisch over kinderliteratuur

Marita Gerwin geeft aan dat daarom ook tegenwicht geboden moet worden aan kinderliteratuur die ouderen stereotiep neerzet, zoals dat gebeurde in boeken van vroeger waarin oma op het platteland woonde en altijd in de weer was met jam koken en groente inmaken. Nu worden oma's of opa's wel eens verliefd, gaan ze op reis, doen interessante dingen.

Tegelijkertijd mogen de kinderen ook die andere kant, van gebreken die komen met de leeftijd, best waarnemen. "We verzamelden zulke meer veelzijdige beelden en verhalen in een boek, dat werd gedrukt door de stadsdrukkerij met de titel *Junge Bilder vom Alter in der Literatur*, waarmee andere scholen en ook bibliotheken kunnen werken. Daarin komen allerlei thema's aan de orde, zoals de ontmoeting tussen jong en oud in het dagelijks leven, maar ook ziekte, dementie, doodgaan, omgaan met sterven. In veel kinderliteratuur, waaronder veel sprookjes, is de oude vrouw terug te vinden als heks ,of als kijdende schoonmoeder. De oude man zit in zijn leunstoel aan de haard, hij rookt zijn pijp. "Als we het hebben over moderne beelden van ouderen, die raken aan de tweede levenshelft, dan zijn die in de traditionele plaatjesboeken doorgaans non-existent. Eigenlijk willen we meer onderzoek doen naar beelden van ouderdom in de nieuwere kinderliteratuur, maar daarvoor ontbreekt ons het geld. Onze speurtocht

heeft wel al geleid tot een bescheiden collectie van boeken en informatiedragers over dit onderwerp, die via de bibliotheek kunnen worden geleend door andere kinderopvangcentra, grootouders enzovoort.”

Opa is opa

Van die mogelijkheid wordt inmiddels dagelijks gebruik gemaakt. Zo ook het boekje *Opa is opa*. Een plaatjesboek voor onderdriejarigen, gemaakt door een illustratrice over haar eigen dementerende opa. De kleurenrijkdom van de illustraties brengt andere, ook positieve associaties voor kinderen. Ursula Hüser wil dat ook niet overdrijven. “Een tachtigjarige hoeft echt niet krampachtig jeugdig te blijven, eruit te zien als een dertiger. Belangrijk is dat er over wordt nagedacht.” Anderzijds zijn er ook enkele overbekende sprookjes van Grimm, zoals de Bremer Stadsmuzikanten en Grootvader en Kleinzoons die juist wel aan het denken zetten over de rol van ouderen. Duitsers noemen dat soort literaire monumenten ‘Mahnmalen.’ monumenten die vermanen, oftewel die aanzetten tot anders denken. Ook dat past in de collectie.

Kinderen Beresterk

Het kindcentrum maakt tevens dankbaar gebruik van gepensioneerde professionals op het gebied van opvoeding, die in voorkomende gevallen raad geven, coachen, supervisie geven, of bijvoorbeeld een ouderavond inhoudelijk verzorgen. Een voormalige hoogleraar introduceerde een project *Kinderen Beresterk*, bedoeld om kinderen op een speelse manier sterker in hun vel te brengen, waarmee je vroeg moet beginnen als je wil dat diezelfde kinderen later de verleidingen van drugs en alcohol beter kunnen weerstaan. Op dit project zijn weer andere hogescholen en studenten ingesprongen, die dat interessant vonden. Zo ontstaat er ook nog een ander netwerk en weer nieuwe projecten.

Daar waar middelen altijd schaars zijn is het putten uit dit soort voorhanden kennisbronnen geen verdringing van arbeid maar een welkome aanvulling. Zo vinden ze in Arnsberg. Er is niets verkeerd aan wanneer een oud-ingenieur met verteltalent kinderen betreft bij de natuur. Hij gaat met de kinderen na hoe de dingen werken, hoe bijvoorbeeld water functioneert in de samenleving, wat drinkwater is en wat afvalwater en waar het vandaan komt en naar toe gaat. Wat doe je bij hoge waterstanden in de Rijn en hoe kan het dat Griekenland verdroogt en andere landen overstromingen hebben? Het blijkt dat dit zeer tot de verbeelding spreekt van kinderen

en dat je ook moeilijke thema's op kinderniveau aan de orde kunt stellen.

Weerstanden

Marita Gerwin hoopt dat de andere 37 kindcentra zullen volgen in deze aanpak, maar op dit moment is Entenhausen nog een uitzondering op dit gebied. “De andere zijn nog lang niet zover. Er is dus nog veel te doen want we willen dat graag. Dat zal tijd vragen.” Ursula Hüser spreekt van *Berürungsängste* (weerstanden) die overwonnen moeten worden. “We moeten af van geïsoleerde kindcentra waar kinderen door drukbezette ouders 's ochtends worden gebracht en 's avonds zonder een woord weer afgehaald. Maar als je eenmaal zover bent dan heb je een goed concept voor kindcentra, die geen jonge eilandjes zijn in de vergrijzende samenleving. Dit soort transparantie en openheid heeft veel voordelen. Als er iets mis gaat vallen de zwakke kanten snel op waardoor je direct kunt corrigeren. Er is ook meer begrip, en waardering voor de inzet van personeel en vrijwilligers, omdat die zichtbaarder wordt. Maar veel kindcentra zijn op voorhand bang voor de inzet van vrijwilligers, omdat er wel eens iets mis kan gaan, omdat je je ook kunt blameren. En toegegeven: werken met ouderen is niet altijd eenvoudig, soms kunnen ze elkaar niet uitstaan en ontstaan er ruzies. Maar dat is juist de uitdaging om er goed mee om te gaan. De weg is het doel, er zijn zoveel wegen.”

Lees verder op:

<http://www.arnsberg.de/engagement/>

<http://patenschaft-aktiv.de/media/8976a2dd1f07d516ffff84adac14422f.pdf>

Voorbeeld 2

Zwaluwstaartverbinding Jeugdwerk-Ouderenwerk

Een mooi resultaat van inspanningen in Arnsberg om jong en oud met elkaar te laten verbinden is de structurele samenwerking tussen het Jeugd ontmoetingscentrum Liebfrauen in Arnsberg en een van de Caritas verzorgingshuizen. Het jeugdcentrum trekt wekelijks zo'n 160 kinderen en jongeren tussen de 6 en 24 jaar uit alle lagen van de bevolking

Als klinieklowns bezoeken de kinderen inmiddels ook verzorgings- en verpleeghuizen om daar de lach te brengen. Ze komen bij ouderen thuis en halen mensen uit hun isolement. Het blijft niet bij zingen en spelen; er wordt ook gediscussieerd over thema's als drugs, dood en geweld. Een volgend debatthema gaat over generaties en wordt behandeld aan de hand van een boek: 'Twee monsters onder één dak – mijn opa en ik.' Dat gaat over hoe kinderen ouderen waarnemen. Het jeugd ontmoetingscentrum krijgt veel kritiek te verduren: de subsidie voor een jeugdcentrum kan toch zo niet bedoeld zijn? Ute Balkenohl: Dat leggen we natuurlijk zo goed mogelijk uit, maar

Na een periode van verkennende activiteiten, zoals samen knutselen, vertellen, spelen en muziek maken, ontstond het idee van een circus der generaties met optredens van kinderen en (deels dementerende) ouderen. Pedagogisch medewerker Ute Balkenohl kan er met genoeg op terug zien. "Het publiek van 600 toeschouwers, de optredende kinderen en ouderen hebben er veel plezier beleefd aan de magie van de interacties. De rolstoel wordt tot strijdswagen, ouderen toveren met één hand prachtige bloemen te voorschijn, een clown van acht jaar steelt alle harten. Ongemakken van de ouderdom, zoals dementie, worden zichtbaarder. En wat het mooiste is: de kinderen blijven graag terugkomen in het verzorgingshuis om de ouderen te bezoeken.

Klinieklowns

ondertussen gaan we door. In de zomerperiode wordt een Kunstweek georganiseerd waarin oud en jong samen kunstzinnige producten maken, in werkplaatsen en in het theater, met hout, stof en aarde in een generatieoverstijgende aanpak. Nieuw is het project waarin marionetten worden gemaakt, terwijl gelijktijdig de verhalen worden verzonnen die straks gespeeld worden. Vanzelfsprekend wordt over de ouderdom gesproken en over de vraag wat is een mooi leven? Moet je treuren omdat je oud wordt? Een van de kinderen zei: je moet niet treuren, treuren doe je als je luchtballon wegvliegt.

Uitbreidend repertoire

Er wordt veel gelachen en mensen komen echt uit hun stoel. Jonge dansleraren helpen mee en dansen met dementerende ouderen,

die veelal nog wel oude danspassen uit hun geheugen kunnen halen, of weer nieuwe aanleren, hoofdzaak: ze bewegen zich. Het repertoire aan activiteiten breidt zich bestendig uit. Nieuwste loot aan de stam is het ad hoc opgerichte Gospelkoor, waarin ouderen tussen de 60 en 90 jaar meedoen die vroeger nooit de tijd of de durf hadden om te zingen. Wanneer ze eenmaal, soms met een duwtje vanuit de omgeving, over de drempel zijn gestapt, ontdekken ze hoe leuk het is samen op een bühne te staan en applaus in ontvangst te nemen. Ook enkele Alzheimer patiënten zingen mee, moeten telkens hun tekst of de choreografische aanwijzingen opnieuw leren, maar blijken soms erg muzikaal. Tijdens of na de repetities komen – veelal naar aanleiding van songteksten - de levensverhalen los en wordt er uitgewisseld, ontstaan er nieuwe vriendschappen.

Intiem gedicht

Ute Balkenohl: Een vrouw die nu tijdelijk niet kan komen stuurde mij een heel intiem gedicht: twee bladzijden met rijm over de grauwe werkelijkheid van de oude dag en hoe het samen zingen dat patroon doorbreekt. De wekelijkse koordag wordt hun belangrijkste weekdag. Nu komen de aanvragen uit de omgeving om op te treden bij jubilea of evenementen." Grappig is dat andere koren klagen over concurrentie. Wij kapen potentieel zangtalent weg. Nu moeten die andere koren zelf beter hun best gaan doen.

Collega Petra Fromm zegt dat inmiddels de ouderen er zo bij horen in het jeugdcentrum dat ze ook op andere tijden binnenlopen en zelfstandig met jongeren weer andere dingen doen. Sommigen bieden workshops aan, bijvoorbeeld houtbewerking of koken. Ook dat is een verrijking van ons werk die leidt tot een toenemende belangstelling van jeugd. De kinderen in ons centrum varen er wel bij."

<http://www.projekt-demenz-arnsberg.de/ich-will-helfen/gute-beispiele/>

Voorbeeld 3

Senioren assisteren bij moeilijk opvoedbare kinderen

Het is aan de initiërende rol van het Bureau Zukunft Alter te danken dat ook bij de Ruth Cohn School, een school voor moeilijk opvoedbare kinderen, oudere burgers nu een belangrijke rol spelen in de dagelijkse omgang met de kinderen. Dat zegt Claudia Brozio, leidster van de school.

"Alles begint met enthousiaste enkelingen, die een visie hebben en initiatief nemen. Maar bij ons was het probleem dat de meeste mensen niet blij waren met de vestiging van deze school vijf jaar geleden in de wijk. De omgeving was zeer wantrouwend. Kunnen we nog wel de straat op met die concentratie van crimineeltjes in de dop? Waarom sluiten ze die jongeren niet op?" Aldus Claudia Brozio.

Vertrouwen winnen

In overleg met Zukunft Alter is gekeken naar mogelijkheden om de school (geen open jeugdwerk, maar in principe een gesloten systeem) toch met zoveel mogelijk transparantie en vertrouwen te laten werken. Claudia Brozio: "Maar vertrouwen kun je alleen winnen als je de deuren opent, als je geen geheimen hebt, als mensen uit de buurt

in en uit kunnen lopen. En dat is wat we hebben bereikt. Wij kunnen geen betere lobby krijgen, dan de aanwezigheid van ouderen in de nabijheid van gedragsmoeilijke jongeren. Wij noemen deze ouderen *Paten*, wat verwijst naar het vroegere Peter en Meterschap in families.

Door hun aanwezigheid nemen zij de idee weg dat de kinderen een bedreiging vormen. En natuurlijk onze kinderen hebben problemen, maar niet altijd en niet onder alle omstandigheden. En niet elke senior is vanzelf altijd de lieve opa. Onze leerlingen hebben begeleiding nodig."

Regels

De begeleiding vindt plaats in een pedagogisch kader, dat wordt geboden door de staf, zodat leerlingen weten waar grenzen liggen en wat regels zijn, waardoor ze zich zekerder voelen en vanuit zekerheden ontspannen kunnen ageren en reageren op hun omgeving. Zouden ze onzeker zijn dan zijn ze niet aan te sturen, dus zijn de docenten bij alle activiteiten aanwezig. Dat geeft vertrouwen. De senioren werken nooit alleen met de jongeren, dus wanneer een leerling flipt, en uit de groep gehaald moet worden om problemen te voorkomen, is de staf aan zet en staan de ouderen er niet alleen voor. Claudia Brozio: "Ouderen die hier komen krijgen ook aanwijzingen over hoe om te gaan met specifieke leerlingen. Dat moet ook, om het vertrouwen te houden.

De school biedt een vervangende structuur, juist omdat het met de ouders soms ook niet goed gaat. De jongeren moeten hier hun vreugden en verdriet kunnen verwerken en op privacy rekenen. In de praktijk gaan de ouderen daar zeer prudent mee om en voelen zich daarin ook gewaardeerd. Ze weten ook dat de verantwoordelijkheid voor leerlingen en de school bij de school ligt. Zij zijn belangrijk voor de school en zeer welkom maar de last van de eindverantwoordelijkheid rust niet op hun schouders."

Jeugdervaringen delen

Zeer diverse projecten worden door de school voorbereid en samen met de senioren vorm

gegeven en uitgevoerd. Er wordt gekookt, gebakken, kunst gemaakt, en ook naar films gekeken, veelal over andere culturen. Toen een leerling van Libanese afkomst in een angstpsychose raakte vanwege uitbarsting van de oorlog in Libanon, waar op dat moment zijn vader verbleef, heeft een van de ouderen met hem gesproken over zijn eigen jeugdervaringen toen de oorlog was uitgebroken, en zijn grootvader hem had wakker gemaakt en op de hoogte gebracht. Toen hebben ze samen het oorlogslandschap nagetekend en heeft de oudere zijn eigen angsten van toen voor vernietiging en dood met de jongen gedeeld. Dat was voor de 14-jarige knul uit Libanon een kans om zijn eigen angst en het conflict in hemzelf te begrijpen, zonder die angst in agressie om te zetten.

Vertrouwdheid

Claudia kan eindeloos verhalen over dit soort voorbeelden en projecten, waarvan kinderen stap voor stap omgangsvormen leren en het plezier ervaren van iets goeds te doen voor een ander en daarvoor waardering te oogsten. Ze laat foto's zien waarbij opvalt hoe ontspannen de leerlingen zijn in de aanwezigheid van de ouderen, hoe ze meedoen aan inzamelingsacties voor gehandicapte kinderen in Bolivia, en aan de logistiek rond een benefietconcert. En hoe trots ze erop zijn dat het allemaal nog goed lukt ook. Claudia: "Het meest spannend is dat onze leerlingen die zoveel problemen hebben zich zo vertrouwd voelen bij de Paten. Ze voelen meer dan andere kinderen problemen en angsten bij anderen aan, en of iemand oprecht is of niet. Op de een of de andere manier lukt het de ouderen om de brug te slaan, en die stoerheid te overwinnen, iets wat ze normaal niet kunnen in hun eigen club, omdat ze daarin geïsoleerd staan. Ze laten zich veelal niet meer zien in

een jeugdcentrum en draaien rondjes in hun zelf geschapen getto. Hier hebben ze een gestructureerd contact en dat werkt."

Toegankelijkheid

Aan de senioren worden geen andere eisen gesteld dan dat ze als persoon toegankelijk zijn voor leerlingen, soms leerlingen met een sterk intellect of een sterk ontwikkelde sociale intelligentie, die om een verschillende benadering vragen. Hun trots en tevredenheid ontlenen ze aan kleine en grote successen. Zoals de leerling die vroeger niet te hanteren was en nu aangeeft een vakopleiding te willen volgen. Of andere leerlingen die zich gaan inzetten voor een sociaal doen of voor elkaar.

Claudia: "De oudere *peetvaders* en *peetmoeders* zijn welkom in hun eigenheid. Ze vinden altijd wel iets waarin ze goed zijn, zoals ook bij de leerlingen altijd wel iets te vinden dat goed is en waarmee je verder kan werken. Elke maandag bij de koffie merken we hoe de ouderen genieten van hun werk bij de school, omdat ze daar zelf ook een doel en een structuur vinden waarin ze iets kunnen betekenen. De leerlingen zijn zelf dol op de ouderen. Er zijn leerlingen die 's maandags aan de poort al wachten op de ouderen en ze mee naar binnen trekken, voordat iemand anders beslag op ze legt. Of wanneer ze in groepjes door de stad lopen en zich uit de groep losmaken om de ouderen te begroeten, wat een reuzenstap is voor kinderen die merendeels uit van conflicten doordrenkte milieus komen.

Verfrissende invloed

Marita Gerwin: "Dat heeft allemaal een verfrissende invloed op de sfeer en op de ouderen. De leerlingen zijn bijzonder maar ook onze senioren, anders zouden ze dit werk niet doen. En laten we welwezen: niet iedereen kan dit. We hopen dat we binnenkort senioren met migratieachtergrond krijgen. Een van de jongeren met een Portugese achtergrond zei laatst, dat hij zijn grootvader wel zou willen meenemen: die zou dit ook kunnen doen in plaats van de hele dag oma thuis op de huid te zitten. De school communiceert in alle openheid over het project via de website en persberichten, wat ook andere positieve gevolgen heeft voor het imago van de opleiding, die nu hard op weg is naar de top tien van beste scholen op dit gebied in Duitsland, wat betreft ontspannen leerklimaat en een beduidend lagere uitval van kinderen.

Lees verder op: www.ruth-cohn-schule.net/ en www.patenschaft-aktiv.de/

Voorbeeld 4

Senioritas op de Bühne

In een strategie om als lokale gemeenschap beter om te gaan met de vergrijzing kunnen plaatselijke theaters een voorhoederol spelen. In Arnsberg valt die eer te beurt aan het in een voormalige smidse gevestigde Theatron. Dit theater profileert zich als vrije sector theater op thema's die samenhangen met het ouder worden.

Dramaturge Ulla Almagor en toneelspeler Yehuda Almagor vertellen over hoe zij als klein theater en klein gezelschap het lokale publiek bereiken (als toeschouwers en actieve participanten) en zich nu toeleggen op de senioren. Land en gemeente bieden meerjarenfinanciering voor één grote en enkele kleinere producties per jaar. Er wordt gewerkt met vaste spelers die hun eerdere bestaan als succesvol reizend gezelschap hebben ingeruild voor een bestaan als lokaal theater sinds 2003 met een wat vaster publiek.

Lokale dialoog

Ulla Almagor zegt dat het theater sinds enkele jaren betrokken wordt bij de lokale dialoog over demografische veranderingen. Ulla: "De vraag was aanvankelijk of theaterstukken die innovatief of experimenteel kunnen zijn een rol kunnen spelen. Het kan als de stukken bijdragen aan de inhoud van de lokale discussie.. Vanuit die premisse zijn we begonnen met workshops. Al snel bleek hoe spannend het is met amateurs, jong en oud, ensceneringen te

maken op basis van hun eigen verhalen en ervaringen.

In 2007 is een eerste productie gemaakt met drie oudere dames die (optredend als de signorita's) lokaal furore maakten. Twee ervan hadden al wat toneelervaring en de derde bleek als sprookjesschrijfster succesvol. We wilden het thema schepping en levensboom aanpakken en zo de wereld verklaren. Existentiële vragen aan de orde stellen: zoals waar komen we vandaan en waar gaan we heen? Bij deze drie vrouwen hadden we een zeker conservatisme verwacht, maar het tegenovergestelde hebben we ervaren. Hoe non-conservatief oudere vrouwen kunnen zijn als ze zich bevrijden van allerlei beperkingen. Ze hebben werkelijk de vraagstukken aangeraakt en behandeld, Het is een mengeling geworden van een mooi en humoristische verhaal en ontroerende en tragische momenten. Geen simpele ontspanningskost, maar met dat relaxte en humoristische dat oudere mensen kunnen hebben.

Uitverkochte zalen

Het stuk De Seniorita's is met veel succes een aantal malen uitgevoerd voor uitverkochte zalen en met lovende besprekingen ("Tranen van het lachen en tegelijk zo diepzinnig"). Nieuw en vooral nieuw ouder publiek heeft de weg naar het theater gevonden. Voor 2012 staat een vervolg op stapel waarin de dames op het toneel koken en vrij en onverveerd wijsheden uit het Arnsberger leven debiteren, en reflecteren op hun eigen ouder worden." Bij dit werken met amateurs komen het materiaal en de inhoud uit henzelf, maar voegt de professionele regie en enscenering waarde toe op het punt van talentontwikkeling en dramaturgie en dus de uiteindelijke voorstelling.

Ulla: "Bij de Seniorita's is het stuk de vrouwen op de huid geschreven, dat is een belangrijk aspect. Met amateurs werken is je aanpassen, het gaat er niet om een klassiek stuk te reproduceren, maar eerder om samen het materiaal te ontwikkelen vanuit hun innerlijke ervaringen. In dit project over het ouder worden nodigen wij mensen uit om zich met het thema bezig te houden, ook jongeren. Geleidelijk aan worden uit de verhalen van ouderen en mede op basis van speeloefeningen de karakters in het stuk ontwikkeld. Een karakter kan iemand uit je straat betreffen, je familie, je werk, wat dan ook. Er ontstaan verhalen, gedichten, schetsen, figuren. Bijvoorbeeld de figuur van een vrouw die stil is geworden, dakloos, uitgestoten, arm. Andere karakters verbeelden de opdoemende problemen van

het ouder worden en hoe je ermee omgaat. De voormalige professionele danseres, nog jong, die beseft dat wat er was nooit meer terugkomt. Een andere vrouw die pas op haar 50ste is gaan lezen en voor wie een nieuwe wereld open gaat. Men blijkt bereid zeer persoonlijke ervaringen te delen. Daaruit ontstaan personen die dramaturgisch voor het theater worden bewerkt en zo tot leven gebracht."

Therapie

Marita Gerwin zegt dat aan dit werken met mensen soms ook een psychotherapeutische kant zit. De deelnemers gaan oplossingen zien voor problemen die ze hebben. Die kant zit er ook aan. Yehuda protesteert: "Het is om het even welke kunstvorm je neemt, het is allemaal een bezig zijn met jezelf – helen is misschien een beter woord dan therapie. In elke rol spelen mensen ook zichzelf, het spelen geeft plezier, ze leren ervan. Wij doen niet aan therapie, wij maken theater." In de kunstbeoefening speelt volgens Yehuda de vraag "Wat doen we met de ouderen" sowieso geen rol. "In het theater is er geen vroegpensioen. Ouderen in het theater zijn een vanzelfsprekendheid, ze zijn zelfs interessanter omdat ze levenservaring hebben." Het is wel moeilijk in het amateurtheater om mannen te vinden die meedoen. Yehuda: "Oudere mannen hebben een grotere angst om iets nieuws te proberen, vooral wanneer het gaat om het gebruik van hun lichaam, hun stem, ze zitten erg vast in hun rol, vrouwen zijn nieuwsgieriger, durven een stilte te laten vallen. Vrouwen zijn de toekomst."

Scenario's zonder ouderen

Vraag is hoe het dan komt dat er in de meeste westerse landen in het theater meer rollen zijn voor oudere mannen dan voor oudere vrouwen. Waarom ontbreken oudere vrouwen in scenario's? Yehuda denkt dat als dat zo is het in Duitsland eerder zal komen door slechte intendanten, die de rollen niet willen vinden, want de dramaliteratuur is vol van rollen voor oudere vrouwen. Elk stuk van Shakespeare biedt rollen aan ouderen. Marita Gerwin zegt dat ouderen, met name vrouwen, als het ware uit beeld verdwijnen, ze worden niet meer waargenomen, op het werk, op straat, maar veel kunstenaars hebben gezegd: we willen de ouderen terug op hun plek. "Kunstenaars kunnen hier de nieuwe toon aangeven." Ulla noemt de regering van Berlusconi waarin vrouwen zijn gekozen naar uitstraling (kleding, uiterlijk schoon en blondheid) en niet naar kunnen. Italiaanse televisieshows brengen alleen jong en mooi en blond in beeld. "Dat is een andere kant van hetzelfde verhaal. Reden te

meer om dit soort dingen in het theater te thematiseren, maar op een aantrekkelijke manier, met een aansprekende werkwijze, Daarvoor zijn nog veel meer 'signorita's' nodig. Dat is onze opgave."

Beeldvorming

Het kleine gezellige stadstheater werkt met zijn bescheiden, maar effectieve middelen, mee aan het creëren van nieuwe beelden van ouderen. Werving van oudere mannen en vrouwen gebeurt in het gehele netwerk, waardoor de menging met de mensen uit de wijken en straten van Arnsberg plaats kan vinden. Ook het publiek maakt deel uit van het proces en wordt veelal na de voorstelling betrokken bij discussies in de zaal en later in de foyer. In het geheel van activiteiten en samenwerking komen dan vanzelf de talenten bovendien die op de Bühne de interactie met het publiek kunnen aangaan. Daaronder zit een hele laag mensen die niet tot op het toneel komen maar die wel veel hebben aan de workshops en alle overige activiteiten. Ze nemen mee naar huis wat ze geleerd hebben. In het komende jaar zal interactie van seniorentheater met het jeugdtheater vorm krijgen. De werving daarvoor gaat van start.

Het is allemaal te volgen op:

<http://www.teatron-theater.de>